

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Astri Kaljus

REKONSTRUKTSIOON PAISTU VAIPSEELIKUST

LÕPUTÖÖ

Juhendajad: MA Ave Matsin

Riina Rammo

Viljandi 2008

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
1. EESTI NAISE RÕIVASTUS MUINASAJA LÕPUST XI SAJANDI KESKPAIGANI	4
1.1. EESTI NAISE RÕIVASTUSEST HAUALEIDUDE PÕHJAL ALATES MUINASAJA LÕPUST	4
1.2. EESTI RAHVARÕIVA RÜHMAD	5
1.3. LÕUNA-SAKALA EHK MULGI NAISTE RAHVARÕIVAD	6
2. VAIPSEELIK	7
2.1. VAIPSEELIK LÕUNA-EESTI RÕIVASTUSES	7
2.2. VAIPSEELIK RAHVAKOMBESTIKUS	8
2.3. VAIPSEELIKU KANDMISVIIS	9
2.4. VAIPSEELIKU KAUNISTUSVIISID	10
2.4.1. <i>Kõlapoogad</i>	10
2.4.2. <i>Metallkaunistused</i>	11
3. PRONKSSPIRAALKAUNISTUSED	13
3.1. PRONKSSPIRAALKAUNISTUSED ARHEOLOOGILISTE LEIDUDE PÕHJAL	13
3.1.1. <i>Sissekootud pronksspiraalid</i>	13
3.1.2. <i>Pronksspiraalidest põimitud spiraalmustrid</i>	14
3.2. HILISED PRONKSSPIRAALKAUNISTUSED ETNOGRAAFILISE MATERJALI PÕHJAL	15
4. REKONSTRUKTSIOONI TEGEMINE	17
4.1. HALLISTE VILLANE VAIPSEELIK EHK <i>SÕPU</i>	17
4.1.1. <i>Andmed</i>	17
4.1.2. <i>Eseme kirjeldus</i>	17
4.1.3. <i>Villase vaipseeliku valmistamine</i>	19
4.1.4. <i>Kõlapookade valmistamine</i>	21
4.2. VASELISED	22
4.2.1. <i>Andmed</i>	22
4.2.2. <i>Kaunistuse kirjeldus</i>	22
4.2.3. <i>Pronksspiraalkaunistuse valmistamine</i>	23
4.2.4. <i>Tööajakulu vaipseeliku valmistamisel</i>	25
4.2.5. <i>Vaipseeliku kogu materjali maksumus</i>	26
4.2.6. <i>Rekonstruktsiooni kokkuvõte</i>	26
KOKKUVÕTE	28
KASUTATUD KIRJANDUS	29
SUMMARY	31

SISSEJUHATUS

Paljud rahvarõivaste elemendid ja kandmisega seotud traditsioonid on pärit kaugemast minevikust. Vanemad rõivaesemed, mis on hoiul Eesti Rahva Muuseumis (edaspidi ERM), säilitasid paljuski arhailisi jooni. Üheks selliseks esemeks on vaipseelik, mida kanti Eesti aladel kohati kuni 19.sajandi keskpaigani. ERM-i tekstiilikogudes on vaid kaks vaipseelikut. Selliseid rariitseteid esemeid võimaldavad eksponeerida koopiad ning rekonstruktsioonid.

Oma lõputööks valisin Paistu vaipseeliku rekonstruktsiooni tegemise ERM-i uuele püsiekspositsioonile. Praktiline töö koosnes kahest osast: tekstiilide ning pronksspiraalkaunistuse valmistamisest. Diplomitöö praktilist tööd toetab kirjalik uurimus.

Teoreetiline osa koosneb neljast peatükist ja on täiendatud lisadega. Kirjalikus töös on läbivalt käsitletud nii arheoloogilistel leidudel põhinevat ja etnograafilist materjali. Esimeses peatükis annan ülevaate Eesti naise rõivastusest alates muinasaja lõpust ning arhailiste joontega rõivaesemete säilimisest kuni 19. sajandi keskpaigani. Teises peatükis käsitlen vaipseelikuga seonduvat materjali. Kolmas osa on pronksspiraalkaunistustest nii arheoloogilistele kui etnograafilistele andmetele tuginedes. Selles peatükis püüdsin leida sarnasusi olemasolevate etnograafiliste ning haualeidudest pärit spiraalkaunistuste tehnoloogiliste lahenduste poole pealt. Viimases peatükis kirjeldan rekonstruktsioonina valmivate esemete tööprotsessi ja analüüsin tulemust.

Lõputöö tegemisel võtsin aluseks ERM-i kogude esemelise materjali. Vähesel määral uurisin ka Ajaloo Instituudis hoiul olevaid arheoloogilisi leide. Oluline osa on kirjalikul materjalil. Põhjaliku ülevaate Eesti rahvarõivaseelikutest, sealjuures ka vanematüübilistest vaipseelikutest on koostanud Aino Voolmaa (1971). Kõlavõõdest on 1932. aastal pikemalt kirjutanud Helmi Kurrik. Eesti arheoloogilistest tekstiilileidudest pole seni kompaktset ülevaadet ilmunud. Riina Rammo on kirjutanud peaseminaritöö „Pronksspiraalkaunistused rõivastel Eesti haualeidude põhjal 11.-14./15. sajandil” (2005).

1. EESTI NAISE RÕIVASTUS MUINASAJA LÕPUST XI SAJANDI KESKPAIGANI

Esimesed suuremad tekstiilikatked, mis on säilinud tänu pronksspiraalide ja -ehete konserveerivale toimele, pärinevad Eesti aladelt alles muinasaja lõpust. Seda kuidas inimene muinasajal riides on käinud, saab oletada peamiselt tekstiilifragmentide ja metallkaunistuste põhjal, neid rekonstrueerides. Oluliseks allikmaterjaliks on arheoloogilistelt kaevamistelt matustest leitud pronksspiraalkaunistused, mis on dateeritud 11.-14./15. sajandisse. Sel perioodil kuuluvad need peamiselt naiste rõivastuse juurde (Rammo 2005, lk 98). Samuti on etnograafilises materjalis ülekaal naiste rõivastusel, eriti palju on pidulikke rõivaesemeid. Pidurõivastes on arvatavasti inimesi maetud ka muinasaja lõpus. Põhjuseks miks on muuseumides esteetiliselt ilusate riiete hulk mitmeid kordi suurem, võib olla tingitud annetajate ja kogujate vaadetest.

1.1. Eesti naise rõivastusest haualeidude põhjal alates muinasaja lõpust

Kuna vanimad säilinud tekstiilikatked, mis kuuluvad pronkskaunistuste juurde on pärit matmiskombestikust, saab teha oletada üksnes inimeste matmisega seotud rõivaste, mitte nende tavarõivastuse kohta (Mägi, Ratas 2003, lk 205).

Arheoloogiliste leidude põhjal võib oletada, et muinasaja lõpus olid naise rõivastuse põhilised osad: linane varrukatega särk, selle peal villane varrukateta umbkuub või pihikseelik, ümber puusade mähitud riidelaid – villane või linane vaipseelik, kinnitatud vööga, pealrõiva peal põll, peas kanti pealinikut või rätikut, jalgade ümber jalamähised ning üleviskeks sõba (Värv 1998, lk 368; Mägi, Ratas 2003, lk 211).

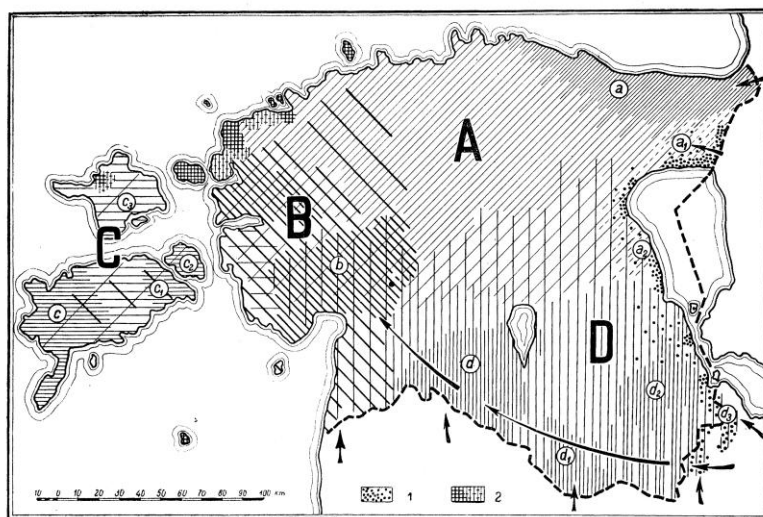
Andmed 13.-17. sajandi rõivastuse kohta põhinevad endiselt peamiselt arheoloogilistel leidudel (Värv 1998, lk 368). Rõivaid kaunistati endiselt pronksspiraalidega, mida keskaja alguses

hakkasid üha enam asendada tinulised (tinast naastukesed). Tinast valatud tähekestega on ilustatud ka Parisselja rabast leitud, 14.-15. sajandisse dateeritud villane varrukatega umbkuub (Moora 1957, lk 18). Keskaja algusesse jääva Kagu- Eestis paikneva Siksälä haualeidudest, on pronksspiraalide kõrval üha suuremat kasutust leidnud tinulised ja värvilised helmed (bisserid) (Laul, Valk 2007, lk 56). Lõuna-Eestis kestis pronkskaunistuste kasutamine kõige visamalt, isegi kuni 19. sajandini, millest on säilinud etnograafilised materjalid.

1.2. Eesti rahvarõiva rühmad

Rõivastuse üksikosades, ornamendis ja ehetes ilmnes selgeid kohalikke erinevusi, mis võisid olneda nii vanadest traditsioonidest, kui ka suhetest naabritega (Moora 1956, lk 217). Tänu paikkondlikele iseärasustele on rahvarõivad kujunenud üheks ajalooliseks etnograafiliseks valdkonnaks. Rahvarõivaste all mõistame peamiselt talurahva rõivaid, mida kanti enne linnamoele üleminekut (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 14).

Joonis 1.

Eesti rahvarõivste kohalikud rühmad XIX sajandi esimesel poolel. A- põhja-estis; B – lääne-estis; C – saarte; D – lõuna-estis rühm. a, b, c, d jne – tähistavad väiksemaid alarühmi 1 – vene rahvarõivad; 2 - rootsi rahvarõivad. Nooled näitavad peamiste mõjude levimissuundi

Eesti rahvarõivad jagunevad mitmeks kohalikuks rühmaks (Joonis 1). Nelja peamise rühmana võime eristada Lõuna-Eesti, Põhja-Eesti, Lääne-Eesti ja saarte rahvarõivaid. Keelemurdeline jaotus muu rahvakultuur ja arheoloogiline materjal tõendavad, et need rühmad on väga vanad ning saanud alguse juba muistsetest hõimuerinevustest (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 14).

Lõuna-Eesti rühm hõlmas Võru-, Tartu- ja Viljandimaad ning Pärnumaa kaguosa, siia kuulus ajalooliselt ka setu ala. Lõuna-Eesti rühma iseloomustab eeskätt paljude arhailiste rõivaelementide visa säilimine kuni XIX sajandi esimese pooleni ja osalt veel kaueminigi (Moora 1956, lk 217). Eriti alalhoidlik rõivamoodide ja kaunistusviiside poolest on olnud Mulgimaa.

1.3. Lõuna-Sakala ehk mulgi naiste rahvarõivad

Lõuna-Sakala ehk mulgi alarühma moodustasid: Halliste, Karksi, Tarvastu, Paistu ja osalt Helme ja Viljandi kihelkonna rahvarõivad. Antud alarühm jaguneb omakorda kaheks osaks, millest läänepoolse moodustasid Halliste ja Karksi kihelkond ning idapoolse ülejäänud kihelkonnad. Neist säilitas esimesena nimetatud osa kõige enam arhaisme (Voolmaa, Trees 1957, lk 43). Ka väärrib märkimist, et ERM-i kogudes säilitatavad vanimad ja kõige algelisemad eesti rahvarõivastuse osad on enamikus saadud Mulgimaalt (Moora 1956, lk 219).

Eriti Hallistes püsisid Lõuna-Eestile omased vanad nähtused kauem kui mujal (Ibid, lk 217). Säilinud vanadeks esemeteks olid: ümber õlgade kantav sõba ehk kõrik; kokkuõmblemata ümbrik – sõuke või pallapool; puusapõll; primitiivse lõikega särk; peapael; seotavad peakatted. Samuti võib nende rõivaesemete kaunistusviise pidada vanimateks. Mulgi rõivastuses ilmnis mitmeid lätipäraseid jooni, mida ei esine mujal Lõuna-Eestis (Ibid, lk 222).

2. VAIPSEELIK

Vaipseelik on ümber puusade mähitav riskülikukujuline riidelaid (Kaarma, Voolma 1981, lk 30). Lahtist ümber võetavat riidelaida peetakse rõivastuses üldiselt väga vanaks ja kõige lihtsamaks rõivastuse osaks, mis on tuntud kogu maailmas. Eestlased, niisamuti kui teised Baltimaade rahvad on taolist riidelaida kandnud nii õlakattena kui ka ümber puusade mähituna (Voolmaa 1971, lk 110).

Vaipseelikud olid nii villasest kui linasest materjalist. Villased vaipseelikud kandsid Tartu- ja Võrumaal nimetust *kõrik*, Mulgi alal *sõuke*, Hallistes ka *sõu*, *sõpu*, *sõpp*. Tartumaal Võrtsjärve ja Lämmijärve vahelisel alal oli paralleelselt *kõrikuga* seeliku tähenduses tarvitusel ka *sõuke* ja *sõba* (Ibid, lk 112). Linane vaipseelik kandis nimetust *pallapool*, *pallapoolik* (Ibid, lk 111).

2.1. Vaipseelik Lõuna-Eesti rõivastuses

Hiljemalt II aastatuhande algusest kasutusel olnud vaipseelik püsis Lõuna-Eestis nagu eelpool nimetatud teisedki vanemad esemed kohati 19. sajandi keskpaigani. Eriti visalt püsisid vanapärased vaipseelikud Halliste, Karksi ja Tarvastu kihelkonnas. Hallistes kanti neid 1860.-70.-ndate aastateni küllalt märkimisväärselt, kuid mõned vanad naised ei loobunud neist veel 19. sajandi lõpulgi.

Villased kokkuõmblemata seelikud tehti samasugusest tasapindsest toimsest vanutatud riidest nagu pikkkuuedki, ka värvilt ühtisid vastava paikkonna ülerõivastega, olles Tartu-, Viljandi- ja põhjapoolsel Võrumaal mustad, Edela-Võrumaal helehallid või valged. Vaipseeliku pikkuseks võeti kanga laius. Seeliku laiuseks kooti harilikult 4,5 - 5 küünra (1 küünar = 53 cm) pikkune kangalaid. (Ibid, lk 111)

ERM-i tekstiilikogus on kaks Halliste vaipseelikut: must ja punane. Mannineni 1927. aastal ilmunud raamatus on ülestähendusi rohkem musta vaipseeliku kandmisest, näiteks Tarvastust: „*Sõukest* kanti talvel, oli mustast vammuseriidest.” Karksist on andmeid mõlema värvi kohta: „*Naese kannive undruku asemel sõukest. Vaist olli must, vahel ka punane. See mähibi ümber ja*

kibruteti päälmine veer öökse alla keskpaika kokku ja alumise veere küllell olli pook, mis kõladega ilusast lõngast koetu ja kui siid nätä olli.” (Tampere 1941, lk 422) Kui tavaliselt kandsid naised musta vaipseelikut, siis pulmaseeliku värvuseks oli punane.

2.2. Vaipseelik rahvakombestik

Varasemas rahvatraditsioonis kuulus seelik täiskasvanud naise rõivastusse. Tütartlastel vanuses 14-15 eluaastat piirdus rõivastus valge linase särgiga, millele peale köideti vöö. Seeliku saamine tähistas üleminekut lapseeas neiuikka, sugulist küpsemist (Voolmaa 1971, lk 141). Toon siinkohal ära rituaali kirjelduse Vastseliinast A. Voolmaa 1990 aastal ilmunud artiklist: ”Neljäpäeva õhtul, salaja, tulnud seitse vanemat külanaisi sauna manu kokku. Neiu ja tema ema ka. Neiu pandud kerise peale seisma. Ema võtnud *pallapoole* või *kõriku* nartsu seest välja. Teised sõnunud: „*Saagu sa `ks mesi meesta poolõst, munapudõr poista poolõst!*” selle sõnumise saatel pannud ema neiuile *pallapoole* või *kõriku* ümber. Kui juhtunud, et neiu ema surnud, teinud seda mõni lähem sugulane.” Selline rituaal pidi kindlustama tütarlapsele edu vastassugupoole seas. Seeliku kandmine ei olnud alati nõutav, see kuulus eelkõige piduliku rõivastuse juurde (Värv 1998, lk 382).

Paljud andmed vaipseeliku kandmisest Mulgimaal on seotud pulmakombestikuga. Madarajuurtega punaseks värvitud vaipseelik kuulus Mulgi pruudi traditsioonilisse pulmaülikonda (Voolmaa 1971, lk 112). Pruudi rõivastuse kirjeldustes on tihti ära mainitud vaseliste või tinuliste kolinat. Karksi pruudi rõivastuse kirjeldus: „*Eesti nooriku rõõva ollive väega iluse. Nooriku sõuksel olli vasktilga alumise veere küllell ja jala sääarte ümmer mähiti sääreräti, mis linatsest rõõvast olli iluse villatse lõngage ärä aetu just kui oaäitsen. Nee teive jalasääre jämes. Kui noorik kõn`ds, sis olli kuulda kui kõlin. Külleräti ollive niisama ärä aetu ja panti katelpoole puuste pääle. Nee teive puusa äste paksuks ja ollive niisama ärä aetu. Pallapoolik ehk põll olli ka ärä aetu ja panti sõukse pääle ette. Ja linikul, mis ümber pää võeti, ollive veere ärä aetu, keskpaik olli valge. Kellel vaselist sõukest ja neid tõisi nooriku rõõvid es ole, see pidi tõise käest tooma.*” (Tampere 1941, lk 422, 423)

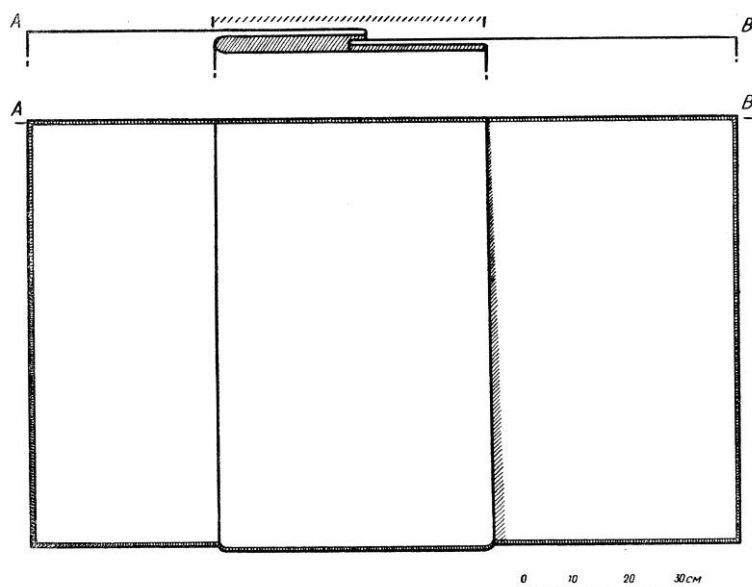
ERM-i tekstiilikogus on madarapunane vaipseelik - *pulmasõpu*, mida on tarvitatud ka roosi haiguse vastu (Lisa I, 1.2.). Punase värvi tervendavasse ja kaitsvasse jõusse on usutud üle Eesti. Üleminekut neiupõlvest noorikupõlve, võisid uskumuste kohaselt kahjustada halvad jõud, mistõttu oli pruudirõivastuse juures väga oluline maagiline kaitseotstarve (Värv 1998, lk 382). Pulmaseeliku puhul võib kaitsvateks elementideks pidada värvi, seeliku äärt ümbritsevat pooka ja „kilinat-kolinat” tekitavaid *vaselisi* ja *tinulisi*.

2.3. Vaipseeliku kandmisviis

ERM-i korrespondentide vastustest rõivastuse kohta leidsin ühe teate: „*Vanasti ei pandud kõrti selga vaid ümber. Minu ema seletas seda niiviisi. Tema ema rääkinud, et esimesed kõrdid olnud ainult rõõva tükk ilma kokku õmblemata. Seda hakatud siis ümmerringi voltima, otsad ees vaheliti ja seot ööksega kinni.*” (KV 90, 43 Karksi).

Vaipseelik mähiti tihedasti ümber puusade, nende ülemine äär seati volti ja köideti vööga. Kokkuõmblemata seeliku kandmisviisi kohta annab informatsiooni ERM-is olev must vaipseelik ehk *sõpu* (ERM 1790), mille üläärel on kinni õmmeldud sügavad kahele poole suunduvad ja siseküljel vastakuti ulatuvad voldid (Joonis 2.).

Joonis 2.

Selga pandi seelik nii, et üks ots seati ette, voldid jäid taha, üks kummalegi puusale, teine ots toodi üle esimese vasakule küljele. (Voolmaa 1971, lk 124). Seda võib pidada levinumaks kandmisviisiks (Kaarma, Voolma 1981, lk 101). Mannineni 1927 aastal ilmunud raamatus on ühe teate järgi *sõpu* keskkohalt voltidega pandud paremale puusale, otsad aga teise puusa peale vaheliti nii, et tagapoolt tulev ots pandi eespoolt tulevale peale. Karksist on teade *sõukesest*, millel ees ja taga oli suur volt, külgedel harilikult väikesed voldid. Võib arvata, et seelik mässiti ümber keha vastavalt kandjale ja oli väga praktiline rõivaese.

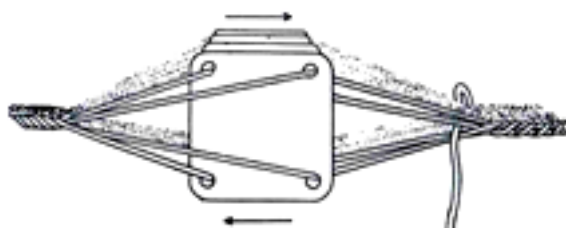
2.4. Vaipseeliku kaunistusviisid

Nii nagu kokkuõmblemata vaipseelik ise, säilitasid nende kaunistusedki traditsioonidega seotud elemente. Kaunistuseks oli villastel vaipseelikutel äärtel kõladega kootud pook ja harvematel juhtudel seeliku allservas metallkaunistused. Kui p oogad olid kõigile kättesaadavad, siis pidulikel seelikutel esinenud metallkaunistusi jõudsid muretseda vaid jõukamad (Voolmaa 1971, lk 139).

2.4.1. Kõlapoogad

Kõladega kudumine on üks vanimaid tehnikaid tekstiilis (Joonis 3). Eesti vanimad kõlapaela katked on leitud Loona, Hummuli ja Jõuga kalmistutelt ning need on dateeritud 12. sajandisse. Suurem osa kõlapaela fragmente on leitud sõba servadest (Peets 1992, lk 75). Kõlatehnika on püsima jäänud nendes paikkondades, kus rahvakultuuri vanemad elemendid üldse kauem püsisid - Lõuna-Eestis ja saartel. Laiemalt oli tavaks kõlapooga eraldi külge õmblemine nii sõbadele kui seelikutele (Astel 1998, lk 45).

Joonis 3

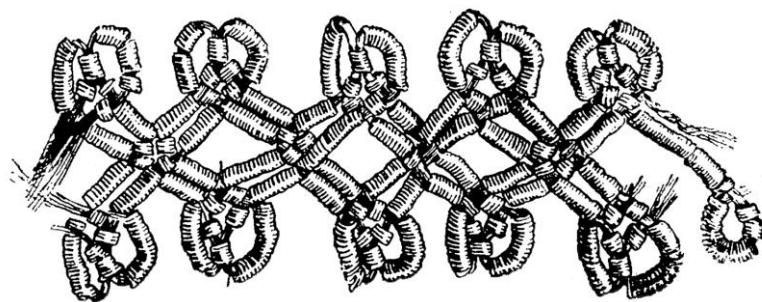
Vaipseelikute allserva kaunistamine kõlapookadega on ühtlasi ka serva kulumise eest kaitsnud (Voolmaa 1971, lk 136). ERM-i kogudes on kõlapoogad Hallistest, Karksist, Kõpust ja Viljandist (Lisa I, 2.1.-2.10.). Antud töö jaoks leidsin kaks informatiivset pooka. Kõlapook Hallistest (ERM 2078), mille vanuseks oli 1911. aastal määratud umbes 300 aastat ning mis oli kirjas kui *sõuepook*. Teine pook on samuti Hallistest (ERM 1802), kus on märge: „*Pookasid aeti vammuste ja sõudele alla.*” Poogad on kootud kaheksa kõlaga. Värvideks on mõlemal sinine, roheline, punane, kollane ja valge. Tehniliselt ja materjali poolest on poogad kootud ühtemoodi allpool toodud H. Kurriku kirjeldusega.

Vanemad poogad on 0,5 cm laiad, hilisemad ligi 0,7 cm. Kõlapoogad on kootud väga peenest ja keerdu villasest kahekordsest lõngast valge kahekordse linase koelõngaga. Varemalt kasutati taimedega, hiljem aniliinvärvidega värvitud lõngu. Vanema pooga kiri koosneb kolmest osast: keskmine, peaosa on kirjaga alumine laiem ja ülemine ääreosa üht või mitut värvi juttidega. Poogad on enamasti kootud 8 kõlaga. Loogeline kiri keskel on kootud 3-4 kõlaga. Mulgi alal oli kõladega kudumine levinud ja püsis hilise ajani. Seal kasutati ja varieeriti vana tuntud pooga motiivi. (Kurrik 1931, lk 104)

2.4.2. Metallkaunistused

Vaipseelikute all servas on ilustustena kasutatud pronksspiraalidest võrgendeid (Joonis 4). Siinkohal nendel ei peatuta, kuna järgmine peatükk käsitleb pronksspiraalkaunistusi pikemalt. Teise metallkaunistusena, mida kokkuõmblemata seelikute juures kasutati on *tinulised*.

Joonis 4.

Vaipeeliku ääres olevad *tinulised* on nelinurksed tinast valatud plaadikesed (Joonis 5) mõõtmetelt keskmiselt 8-16 mm, mille valamiseks olid erilised valeded. Pahemal pool on neli silmust, mis olid *tinuliste* riidele kinnitamiseks. Plaadikesed pandi riide peale ritta ning juhiti silmustest nõör läbi, mis teise niidiga plaatide vahelt riide külge õmmeldi. (Manninen 1927, lk 246) *Tinulisi* on kaunistusena kasutatud Parisselja rabast leitud umbkuuel, mis erinevad *sõukestel* kasutatavatest oma suuruse ja kuju poolest. Parisselja kuue *tinulised* on ristikujuulised umbes kuue millimeetrise läbimõõduga ja kuni kahe millimeetrise paksusega.

Joonis 5.

Kõige rohkem etnograafilisi andmeid metallkaunistustest on pruudiseelikute juurest. Kirjeldustes on rõhutatud käimisel tekkinud metalli kolinat. „Noorik käinud sees kui kilin ja kolin.” (Manninen 1927, lk 245) „Noorik oli järgmiselt ehitud: kaelas paks helmekord, seljas oma koetud peenike ame, selle peal pihik, ümber undruk, millel all ääres raua ja vasetükid kõlisesivad.” (Tampere 1941, lk 314, 315) Pikkade traditsioonidega arhailine pruudirõivastus kestis ka veel siis kui rõivastus hakkas linnamoele üle minema.

3. PRONKSSPIRAALKAUNISTUSED

Kuna praktilise töö üks osa on pronksspiraalidest võrgendi valmistamine, pean oluliseks pronksspiraalkaunistuste käsitlemist pisut laiemalt. Antud teemat on Eestis üsna vähe käsitletud. Põhjaliku ülevaate pronksspiraalkaunistustest Eesti 11.-14./15. sajandi haualeidude põhjal on teinud 2005. aastal Riina Rammo. Antud töö puhul pakkusid kõige enam huvi etnograafilisest materjalist säilinud võrgenditega analoogsed arheoloogilised leiud. Vaatlesin nende puhul spiraalmustrites kasutatud tehnilisi võtteid.

3.1. Pronksspiraalkaunistused arheoloogiliste leidude põhjal

Hiljemalt II aastatuhande teisest poolest on pronksspiraalkaunistusi kasutatud peamiselt Läänemere idakaldal ja Soome lahe ümbruses (Rammo 2005, lk 9). Pronkskaunistustega (siin on mõeldud ka pronksrõngaid) ilustati Eestis eelkõige naiste sõbasid, põllesid ja peakatteid. Meeste rõivastusel kasutati pronksi vähemal määral kaeluse ääristamisel, jalailustustes ja üleviske nurkades (Mägi, Ratas 2003, lk 210).

Pronksspiraalkaunistused jagunevad tehniliste võtete poolest kaheks arvestatavaks rühmaks. Esiteks kanga lõimelõngadesse või kõlapaela koelõngadesse sissekootud spiraalid. Teiseks spiraalidest aplikatsioonid või võrgendid, mis lõnga ja/või hobusejõhvi abil on mustriteks põimitud ning eraldi kangale kinnitatud (Rammo 2005, lk 35).

3.1.1. Sissekootud pronksspiraalid

Sissekootud pronksspiraalid on iseloomulikud rõivaste äärte või servade kaunistamisele. Kõige levinum pronksspiraalkaunistus on küljekuti spiraalidest rida, mis moodustatakse kanga otsalõimedesse kõladega kudumise abil. Spiraalid jäävad kanga serva kootud kõlapaela sisse (Ibid, lk 35). Sarnaselt on kootud spiraalide rida kahe kõlapaela vahele, mis hiljem rõivaeseme serva külge kinnitatakse (Ibid, lk 36; Mägi, Ratas, 2003, lk 211). Kõlapaela lõimed on

otsalõpetustena kinnitatud spiraalidest kaarjate motiividega (Rammo 2005, lk 37). Motiiv on tehniliselt sama etnograafiliste spiraalvõrgendite e. *vaseliste* kaarte moodustamisega.

Andmeid sissekootud spiraalidest on ka hilisemast, 16. sajandisse dateeritud Erreste, Karksi ja Võhma peaehtest. Kõige paremini on säilinud Erreste peaehe (AI 739). Märkimist väärrib nende ehete puhul kasutatud materjal. Selleks on jämedam, ilmselt valgeks pleegitatud linane lõng (arvatavasti kahekordne). Lõng on väga ühtlane ja professionaalselt S-korrutusega kedratud. Erreste peaehtel on kõlapaela koelõng ühe-, Karksi omal aga kahekordne. (Kiudsoo, Ratas 2004, lk 115, 116)

3.1.2. Pronksspiraalidest põimitud spiraalmustrid

Põimitud spiraalmustrid moodustavad võrgendeid ning üksikuid ringi või ruudu kujulisi kaunistuselemente (aplikatsioone) (Rammo 2005, lk 38). Mõlemad variandid kinnitatakse hiljem rõivaeseme külge. Spiraalide põimimiseks on kasutatud erinevaid orgaanilisi materjale. Kõige rohkem on tarvitatud villast lõnga. Teiseks spiraalide sees kasutatud materjaliks on hobusejõhv. Laialdaselt esineb hobusejõhvi ja villast lõnga koos. Veel on villast lõnga spiraalidesse põimitud paelana, sedagi koos hobusejõhviga. (Ibid, lk 32) Piirkonniti võib spiraalmustrites kasutatava materjali jagada kaheks. Põhja- ja Lääne-Eestis ning saartel kasutati vaid villast lõnga. Lõuna- ja Ida-Eestis tarvitati villasele lõngale lisaks hobusejõhvi (Ibid, lk 34).

Antud töö juures pidasin oluliseks vaadelda vaid praktilise tööga sarnaseid spiraalkaunistusi. Ajaloo Instituudis vaatlesin 13. sajandi algusesse dateeritud Lõhevere käsitöövaka võrgendeid ja aplikatsioone. Seal oli kaks ERM-is olevate *vaselistega* sarnast aplikatsiooni: AI 4133:2274:63 (Lisa II., 19) ja 72. Need olid olnud ruudukujulised (osaliselt säilinud), mille otstes silmused. Nurkades olevate silmuste vahel on üks läbimõõdult suurem spiraal, mis lihtsustab topelt orgaanilise materjali spiraalist läbitavust. Aplikatsiooni keskosa moodustavad lühikesed spiraalijupid, mis on põimimiseks kasutatud materjalile lükitud peale selle ristumiskohti. Orgaaniliseks materjaliks pidasin villast lõnga, kuid visuaalselt ei saa selles kindel olla. Pealegi on Lõhavere käsitöövakast leitud ka hobusejõhvi. Sarnaseid silmuseliste nurkadega kujundeid on leitud veel Saaremaalt (Ibid, lk 38).

Visuaalselt väga sarnased *vaselistega* on AI 4133:2274:4; 5/1 (Lisa II., Foto 18). Need on 2-2,3 cm laiused kuni 14 cm pikkused võrgendi katked. Üleval all on üksikud spiraalidest aasad, mille vahel on spiraalijupid, mis põimitakse mustrisse villaste paelte omavahel ristumise järel. Kahe aasa vahele jäävad pikemad paelad, mis võisid võrgendile ka värviefekti anda. Pikemaid villase paela jookse oli laiemal võrgendil AI 4133:2274:65, mis võivad spiraalide vahel moodustada eraldi mustri.

3.2. Hilised pronksspiraalkaunistused etnograafilise materjali põhjal

Pronksspiraalidest kaunistusi on rahvas nimetanud *vaselisteks* (Moorra 1926, lk 9), ka *vased* (Manninen 1927, lk 246). ERM-i kogudes on pronksspiraalkaunistused kas eraldi metallikogus või väga vähesel määral vööde ja paelte otstes.

Mulgi alalt on saadud muistsel viisil vaskspiraalidega või vastava lõngamähisega kaunistatud paelu (Moorra 1956, lk 220). Pronksspiraale rõivailustustena on ERM-i kogude põhjal käsitletud 1934. aastal H. Kurrik. Selles artiklis on käsitletud meeste kaltsasid (ERM A 152:8), mille otsas narmad on neljas harus kaetud 0,7 ja 0,8 cm pikkade peenest vasest spiraalidega (Kurrik 1934, lk 225). Kahjuks on tänaseks see museaal kustutatud, järgi on jäänud vaid andmed (Lisa I., 5). Paljude paelte puhul mässitakse lõpunarmad lõngaga üle (Setu naiste peapaelad), mis on sarnased narmastesse paigutatud spiraalidega. Samuti on narmaste mähkimisel kasutatud kardlõnga, mis oma olemuselt sarnaneb pronksspiraalidega (Läänemaa, Tartu) (Kurrik 1934, lk 227). Sarnane käsitöövõtte narmaste mähkimisega, kaudselt ka pronksspiraalidega on pilutamine. Paikkondlikult võib antud töö juures ära märkida Mulgimaa pilutatud kaelaavaga vanemat tüüpi särke.

Teiseks etnograafilisest esemeks, kus *vaselisi* kasutati, on pealõngad. Mannineni 1927. aastal ilmunud raamatus on juttu pealõngadest e. peanööridest, mida kandsid tüdrukud Viljandimaa lõunakihelkondades. ERM-is on säilinud peapael ERM 9215 (Lisa II., Foto 7), mis koosneb ümber pea asetatavast kirivöötehnikas paelast ja suurest villastest lõngadest tutist, mille vahel on pronksspiraalid. Spiraalitorukeste puhul olid 12-st torust 8 pronkstraadist ja 4 punasest vasest. Teised kaks pealõnga on värvilt ja tehnikalt sarnased, kuid väga halvasti säilinud (Lisa 1.).

Rariteetne leid on valge villane sõba Paistust, mis pärineb XVIII sajandist või XVII sajandi lõpust. Sõba otstel on laiem ja äärtel kitsam mitmevärviline tikand ning küljel on pronksspiraalidega mähitud aasad, mille küljes narmad. See on hoiul Riiklikus Vene Muuseumis Peterburis (B-2579) (Moora 1957, lk 27). Sõba äärte kaunistamine pronksspiraalidega on tuttav juba muinasaja lõpust pärit leidudest, kus spiraale lükiti kõladega kudumise ajal narmastesse.

Kõige rohkem on etnograafilises materjalis pronksspiraalide kohta informatsiooni seeliku allääre kaunistustest ehk *vaselistest*. Kuigi eseme ERM 18490 (Lisa 1, 3.2.) nimetuseks on märgitud särgi rinnaesise ilustus, mis on ka ainus sellekohane teade. Kuna kõik teadaolevad vaselised (2 ERM-i metallikogus ja 2 Mannineni 1927. aasta raamatu fotodel) on tehniliselt ühesugused, võib ikkagi arvata, et tegu on seeliku ilustustega.

Vaselite ERM A 292:307 (Lisa I., 3.1.) ja ERM 18490 puhul on tegemist ühe ja sama tehnikaga ka kasutatud pronkstraat on enam-vähem sama jämedusega. Mõlema võrgendi puhul on spiraale mustriks ühendavaks materjaliks kahekordne linane lõng ja hobusejõhv. Pronksspiraalvõrgendis on kasutatud nelja pikkusega spiraalطورusid. Pronksspiraalid moodustavad rea kahekordseid ruutusid, kahe silmusega ülemises ja alumises nurgas (Joonis 4).

Kokkuvõttes võib arheoloogilise ja etnoloogilise materjali kõrvutamises ära tuua palju sarnaseid jooni. Pronksist spiraalid olid haualeidude põhjal suure mõõduskaalaga, traadi diameeter 0,5-1,5 mm (Rammo 2005, lk 30). ERM-i vaselised olid tehtud peenemast traadist (kuni 0,42 mm). Võrgendite põimimisel on kasutatud mõlema puhul hobusejõhvi, mis võis olla vastupidav materjal, minu arvamuse kohaselt hoiab ka hästi vormi. Sarnaselt võib vormi hoida ka villane punutud pael. Linase lõnga kasutamist spiraalkaunistuste puhul on teada vaid Viljandimaa varauusaegsetest peahettest. Praktilist tööd läbi viies, selgus et linane materjal aitas jäika hobusejõhvi edukalt jätkata. Mõlemal puhul on võrgendeid tehtud ühte moodi. Orgaanilise materjali (linase või villase lõnga ja/või hobusejõhvi) ristamist üksteisest läbipõimimise teel, tekkinud võrgendisse lükiti spiraalid. See ei lase spiraalidel liikuda ja muster saab korrektne. Ennem praktilist tööd ei osanud ma selliseid nüansse jälgida.

4. REKONSTRUKTSIOONI TEGEMINE

Rekonstruktsioon Paistu villasest vaipseelikust, mille alläares vaselistest kaunistus on tehtud tellimusena ERM-i uuele püsiekspositsioonile. Rekonstruktsiooni tegemise aluseks on ERM-i tekstiilihoidlas olev Halliste villane vaipseelik ERM 1790 (Lisa II., Foto 1) ning metallihoidlas vaselised ERM A 509:7009 (Lisa II., Foto 10) ja ERM 18490 (Lisa II., Foto 9). Kuna mulgi piirkond oli paljuski sarnane ja kirjalikud andmed viitavad nii Paistus kantavale mustale vaipseelikule, kui seeliku allääre kaunistamist vaselistega, on lõputöö pealkiri „Rekonstruktsioon Paistu villasest vaipseelikust” sobilik.

Oma praktilise töö eesmärgiks seadsin tekstiilide puhul võimalikult lähedase tulemuse saavutamise originaalile. Pronksspiraalide valmistamisel soovisin leida tehniliselt kõige tõhusamad viisid töö teostamiseks ja samuti saada originaalidele lähedane tulemus. Rekonstruktsiooni tegemine koosnes: vaipseeliku kanga, kõlapookade ning pronksspiraalkaunistuse valmistamisest.

4.1. Halliste villane vaipseelik ehk sõpu

4.1.1. Andmed

SÕPU (ERM 1790)

Halliste khk, Vana-Kariste vallast, Maro talust.

„Sellega käidud kirikus.”

Korjatud 1911. aastal, kinkija Anna Kirik.

4.1.2. Esemekirjeldus

Must villane vaipseelik koosneb ühest sirgest riidelaiast ja kahest kõlapoogast (Lisa II., Foto 3, 4). Riidelaiast on 87x250 cm. Ülemine kõlapook on 3,24 cm ja alumine 3,43 cm pikk. Poogad on 0,5 cm laiad.

Vaipseeliku materjaliks (lõim ja kude) on ühekordne Z-keermega ehk päripäeva kedratud villane must lõng. Seeliku kangas on kootud tasapindtoimses koes (2/2), kus koelõng läheb vaheldumisi kord kahe lõimelõnga alt, kord kahe lõimelõnga pealt. Igas järgmises reas nihkub mustrikord korrapäraselt ühe lõimelõnga võrra edasi. Kanga tihedus on 13 lõimelõnga ja 13 koelõnga sentimeetril.

Kõlapoogad on kootud kahekordsest peenikesest S-keermega villasest lõngast (lõim) ja koeks on kahekordne linane niit. Poogad on kootud kaheksa kõlaga. Ülemise pooga värvideks on: potisiinine, sinine, punane, roheline kollane ja valge. Kõlapooga skeem on joonisel 6.1. Alumise pooga värvideks on potisiinine, sinine, punane ja roheline. Kõlapooga skeem on joonisel 6.2.

Joonis 6.1.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	S	S	P		P		P	V
2	S	S	R	K		S		R
3	S	S	P		P		R	V
4	S	S	R	S		K		R
	/	\	\	/	\	/	\	\

Joonis 6.2.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1	S	S	P		R		P	R
2	S	S	R	P		S		P
3	S	S	P		R		P	R
4	S	S	R	S		P		P
	/	\	\	/	\	/	\	\

Rooma numbritega on märgitud kõla järjekorranumber, Araabia numbritega lõngade järjestus kõlas. Tähed tähistavad lõngade värvi: S- potisiinine, P- punane, R- roheline, K- kollane, V- valge.

Vaipseelikule on kõlapoogad kanga servade külge õmmeldud nii, et kanga laiust pidi jooksev ultusäär on jäänud muutmata. Piki kangast on serv ära pööratud ning sinna peale on kinnitatud pook. Kõlapoogad on seeliku serva õmmeldud salapistes kahekordse peenikese linase lõimega. Vaipseeliku voldid on paika pandud peale pookade kinnitamist. Kanga keskkohale on tehtud murdekohad, mis moodustavad kaks suurt vastandvolti (2x26 cm.). Voldid on kinni õmmeldud mustaks värvitud kahekordse jämedama linase lõimega (Lisa II., Foto 2).

4.1.3. Villase vaipseeliku valmistamine

Materjal ja selle ettevalmistamine.

Vaipseeliku valmistamiseks oli vaja ühekordset villast lõnga. Originaali puhul on tegemist käsitsi valmistatud lõngaga. Seda liiga töömahukat protsessi ma ette ei võtnud. Vaipseeliku kudumiseks vaja mineva materjali muretsesin Jõgeva lõngavabrikust.

Lõnga värvimine

Must 8/1 lõng osutus tumehalliks, mistõttu värvisin lõnga üle. Värvimisel kasutasin sünteetilisi värve: musta, tumelillat, -sinist ja rohelist. Kõiki neid toone läks vaja selleks, et saada originaalile võimalikult sarnane süsimust värv. Saavutatud must värv osutus sobivaks.

Lõnga ülekorrutamise

Vabrikus valmistatud lõngad on vokiga kedratud lõngast laugjama keeruga. Et ennetada lõimelõngade katkemist kudumisel, korrutasin lõimelõnga vokiga üle. Lõnga kulus arvestuste kohaselt ca 660 g. Sellega oli lõnga ettevalmistustööd tehtud.

Tööproovide tegemine

Tööproovid tegin selleks, et teda saada, millise tihedusega kanga pean kuduma. Vanutatud ja kantud originaalkanga tihedus on lõimes 13 ja koes 13/14 lõnga cm-l. Tööproovideks rakendasin 190 lõime, et tööproovi laiuks oleks 15 cm. Proovile tahtsin panna vähem lõngu panna kui 13 lõnga cm-l, sest vanutamisel tõmbab riie kokku. Valisin sugadeks 62/2 (Lisa III., 1)(ühest pii vahest kaks lõnga), mille tihedus oleks 12,4 lõnga cm-l ja 57/2 tihedus 11,4 lõnga cm-l. Tööproovid kudusin nii tihedama kui hõredama koega. Proovi tükke vanutasin käte vahel seebiga. Võrreldes originaaliga oli oma olemuselt kõige lähedasem tihedama koega vanutatud riie, mis oli kootud soaga nr. 57/2 (Lisa III., 2).

Vaipseeliku kanga materjali arvutamine

Kanga laius peab lõpptulemusena olema 87 cm lai ja 250 cm pikk.

Kanga laiusele lisasin kokkutõmbavuseks koos vanutamisega 10%, mis on ca 9cm.

Kanga laius kudumisel 96 cm.

Suga nr. 57/2 see on 11,4 lõnga cm-l. 96 cm-l on 1094,4 lõime, mille ümardasin neljaga jaguvaks arvuks (vajalik niitamisel). Kanga käärimiseks läheb vaja **1096 lõime**.

Kanga pikkusele lisasin 10% kokkuminekuks (see on 25 cm) ning kanga ette sidumiseks 25 cm ja lõpunarmasteks 50 cm – kokku 350 cm. Sellele lisasin veel igasuguste vigade ennetamiseks 1m jagu varu. Kanga käärimiseks on kokku vaja **450 cm**.

Kanga käärimiseks kulub $4,5 \text{ m} \times 1096 \text{ lõime} = 4932 \text{ m lõnga}$.

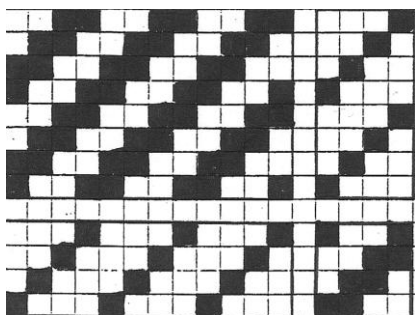
Kui võtta aluseks, et 100 g 1x villast lõnga on 750 m, siis 4932 m on **657,5 g**, mis annab kanga lõime kaalu.

Kanga koeks 1 cm-l kulub $96 \text{ cm} \times 14 \text{ lõnga} = 1344 \text{ cm} = 13,5 \text{ m}$. Selle korrutan kogu kanga pikkusega 450 cm ja saan koelõnga meetrites – 6075 m. Sama moodi arvutades, kui lõime kaalu, saan koelõnga kaaluks **810 g**.

Kanga käärimine ja rakendus

Kanga käärimiseks läheb vaja 1096 lõime, mille pikkuseks on 4,5 m. Lõime ja koe materjaliks kokku kulub ca 1,5 kg 1x villast lõnga. Kanga tasapindtoimne rakendus joonisel 7.

Joonis.7.

Kanga kudumine

Kui eelnevad ettevalmistustööd on korralikult tehtud, saab kudumist võtta kui puhast tööõõmu. Mõned lõimelõngad kippusid ikkagi katkema. Kanga laiuse hoidmiseks kasutasin kudumisel pingutajat. Jälgisin ka, et toimsel kangal tekkinud murdejoone suund oleks sama, mis originaalil. Kanga sisse kudusin ülekorrutamata lõnga. Koe tihedus 1 cm-l oli 14 lõnga. Kanga laius soas oli 96 cm. Kangastelgedelt maha võetud kangas oli 3 m pikk ja 92 cm lai, kokku oli läinud 4 cm. Toorkangas oli jäik ja kare.

Kanga viimistlus

Kõigepealt ma pesin kanga villašampooniga läbi. Kahjuks ei olnud värv hästi kinnitunud. Suuliste andmete põhjal pidi piim kangavärvi kinni panema. Hoidsin kangast 12 h maapiima sees leos. Piim võttis palju värvi välja ja tegi kanga palju pehmemaks.

Järgmisena otsustasin kangast käsitsi vanutada, selleks palusin oma ema abi. Hõõrusime majapidamisseepi tihkelt kuumast veest võetud kangale, samal ajal kangast järjest rullile ajades. Rullimiseks kasutasime jämedat labidavart. Vanutasime kokku 3 tundi. Kahjuks ei olnud värv ikka veel päris kinni. Peale vanutamist loputasin kanga läbi kahe äädikavee, mis värvi lõplikult kinnitas. Käsitsi vanutatud kangas oli kokku läinud 2 cm. Vajamineva laiuse saavutasin peale kanga pesemist pesumasinas villapesu programmiga

Viimaseks viimistluseks oli kanga pressimine. Selleks kasutasin vana nõukogude aegset rasket triikrauda. Kangast pressisin pahupoolelt läbi äädikalahusega märjaks tehtud puuvillase riide. See pidi villase kanga siledaks tegema. Seejärel triikisin niiskeks läinud villase kanga pahupoolelt lihtsalt üle. Panin kanga ööpäevaks tahenema. Kordasin sama pressimist järgmisel päeval. Pressimisel andis nõu Valve Alamaa.

4.1.4. Kõlapookade valmistamine

Materjal

Kõlapooga jaoks oli tarvis peenikest kahekordset villast lõnga ja kahekordset linast niiti. Probleem tekkis nii peenikese lõnga leidmisega. Tänapäeva vabriku lõngad on 0,5cm laiuse, kaheksa kõlaga kootava pooga jaoks liiga jämedad. Kasutasin kahte sorti lõnga. Maalamba lõnga, mis oli vabrikus teha lastud ja isiklikest varudest nõukogude ajast jäänud peenikest lõnga.

Lõngade värvimine

Lõnga vähesuse tõttu otsustasin kasutada kahe sinise asemel ühte tooni sinist. Kõlade kudumisel oli vaja sinist, punast, rohelist ja kollast värvi lõnga. Värvimisel kasutasin sünteetilisi riidevärve. Punase ja rohelse värvi puhul kasutasin maalamba lõnga, sinise ja kollase puhul vanast ajast jäänud lõnga. Värvimisel alustasin heledamate värvidega, mida järjest tumedamaks toonisin.

Kuna tegemist oli väikeste kogustega, õnnestus originaalidele lähedane toon saavutada kergemini.

Kõlapookade kudumine ja viimistlus

Vaipseeliku ääri kaunistab kaks erinevat kõlapooka. Ühe pooga värvideks on sinine, punane, roheline, kollane ja valge. Selle pooga pikkuseks kudusin 3,3 m. Üles vedasin 4,5m lõimelõngu. Teise värvideks sinine roheline ja punane. Kudusin 3,5 m, üles vedasin 5 m. Kõlade asend on neil sama (Joonis 6.1; 6.2). Pooga kudumisel keerasin kõlasid ühe võrra endast eemale. Koelõngana kasutasin kahekordset linast niiti. Koe pidin kõvasti kinni tõmbama, et pooga 0,5 cm laius püsiks. Poogad pressisin läbi äädikalahusega niiskeks tehtud marli. Ennem pressimist olnud jäigad poogad olid nüüd pehmed (Lisa III., 3).

4.2. Vaselised

4.2.1. Andmed

ERM 18490

Särgi rinnaesise ilustus (spiraal). Halliste khk, Tarvastu, Vooru v, Mihkli t, kinkija G. Lipp. Asja vanus omandamisel 50 a. Muuseumisse toodud 1917 a. Kohapeal saadud teated: Hallistes kanti sarnaseid „spiraalised“ särgi rinnaesise ilustuseks kaela all. Pronkstraadist keerutatud riidespiraal. 8,5 cm pikk, 3,2 cm lai.

ERM A 292:307

Vaselised, arvatavasti sõba äärest, peenest pronkstraadist keerutatud ilustused; 30 cm pikkune ja 3 cm laiune tükk, paiguti katkine. Päritolu teadmata.

Spiraalide sees hobuse jõhv ja 2x linane.

4.2.2. Kaunistuse kirjeldus

Mõlema võrgendi puhul on spiraale mustriks ühendavaks materjaliks kahekordne linane lõng ja hobusejõhv. Pronksspiraalvõrgendis on kasutatud nelja pikkusega spiraalطورusid. Pronksspiraalid

moodustavad rea kahekordseid ruutusid kahe silmusega ülemises ja alumises nurgas. Kuna *vaselised* ERM 18490 (Lisa II., Foto 9) on paremini säilinud, kui ERM A 292:307 (Lisa II., Foto 10) otsustasin võrgendi teha selle järgi. Spiraalidel on 0,5 cm-l on ligikaudu 13 keerdu. Spiraalid on pikkuselt erinevad. Pikemad spiraalid 0,6-0,7 cm pikad – 13-16 keerdu. Väiksed spiraalid 3-5 keerdu, kaardus spiraalid 15-23 keerdu.

4.2.3. Pronksspiraalkaunistuse valmistamine.

Pronksspiraalkaunistuse puhul oli tegemist minu jaoks vägagi uue tehnoloogiaga ning materjali kasutamisga. Nõuandeid traadi töötlemise ja spiraalitorude tegemisel andis Arno Kaljus, kellel on aastate pikkune metallitöö kogemus. Pronkskaunistusel kasutatud hobusejõhv on pärit Muhumaalt.

Pronkstraadi töötlemine ja ettevalmistamine.

Olemasoleva traadi (vase ja nikli sulam) läbimõõt on 0,5 mm; vajaminev suurus on 0,42 mm. Traadi jämedust mõõdetakse nihkkaliibri e supleriga. Traadi läbimõõtu saab vähendada tõmbraua abil. Tõmbraua augu numbrid vastavad läbimõõdule. Antud juhul 0,50 = 35; 0,45 = 36; 0,40 = 37. Esiteks tõmbasin traati läbi august nr. 36, seejärel nr. 37, et traat kergemalt tõmbraua august läbi tuleks, tegin selle mesilasvahaga kokku. Kuna peale traadi tõmbamist on metall pingestunud, tuleb traati kuumutada. Pinges traat võib katkeda ega ole kergesti töödeldav. Kuumutamisel tekkinud oksüüdikiht eemaldatakse väävelhappe (H₂SO₄) 10% lahuses. Väävelhappe lahus pestakse veega (H₂O) ning traat kuivatatakse.

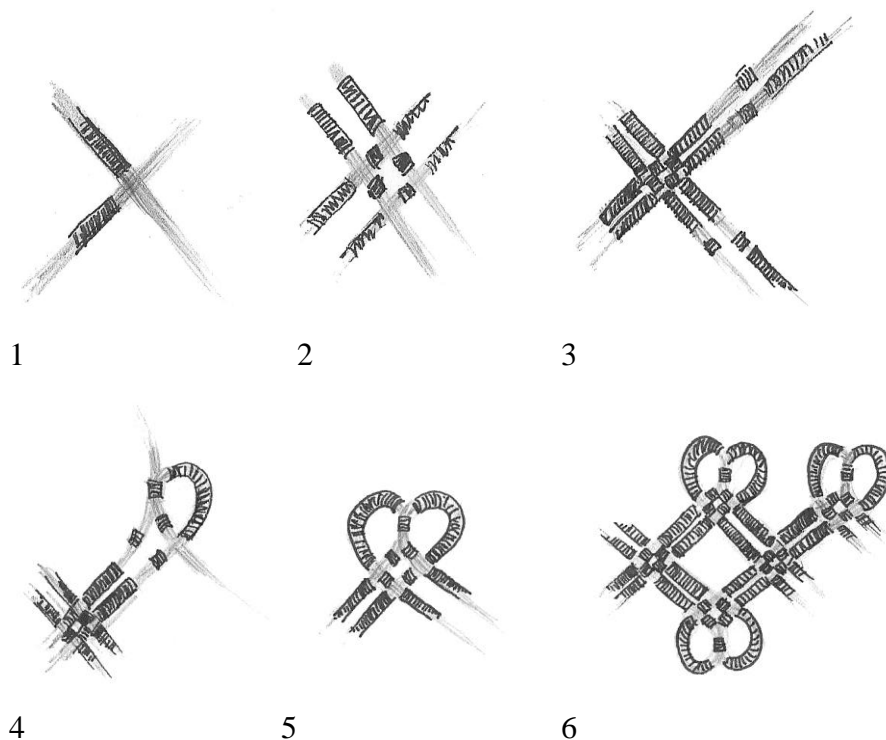
Traadi keerutamine spiraalideks

Tuginesin spiraalide keerutamisel Väänäneni 1967. aastal ilmunud raamatule metallitöödest. Kruustangide vahele asetatakse kaks puuklotsi. Traadi ots kinnitatakse varda klüge, mille läbimõõt on 1,8mm. Varda otsa on tehtud lõhe, mistõttu traadi paigaldamine vardale on lihtsustunud. Traat asetatakse kahe klotsi vahelt läbi nii, et varras koos traadi otsaga toetub klotside peale ning ülejäänud traat jääb klotside alla. Edasi paigaldatakse varda teine ots trelli padrundi külge. Töösendis trell keerutab traadi spiraalitoruks. Puit hoiab traati paigal ja pingul, et see korrapäraselt vardale jookseks.

Pronksspiraalvõrgendi valmistamine.

Võrgendi valmistamisel kasutasin spiraalideks keerutatud pronkstraati (Lisa II., Foto 14), hobusejõhvi ja ühekordset linast niiti ning abivahendina veel kummiliimi. Võrgendi pronksspiraalid on neljas erinevas moods (Lisa II., Foto 15). Kuna ERM 18490 vaseliste puhul on tegemist keerude arvu poolest ebaühtlaste spiraalidega, arvutasin välja keskmise. Tööproovi pealt oli näha, et kõige väiksemad torud tuleb ühe keeru võrra lühemaks teha. Spiraale lükkisin hobusejõhvi (Lisa II., Foto 13) ja linase lõnga peale, võttes linast niiti sama pikalt jõhviga. Jõhvi pikkuseks on ainult ca 40 cm. Kummiliimiga saab jõhvi ja linase niidi otsa kokku liimida ja teravaks vormida, mis lihtsustab spiraalide läbi panemist. Mustri moodustamisel jõhvide ristumiskohal, panin ühe jõhvi pundi teisest läbi (Lisa II., Foto 16). Alati pidin jõhvi pundi suurusega arvestama, sest kahe silmuse vahelt pidin ühest spiraalid läbi panema kaks punkti. Pronksspiraalide tegemise skeem joonisel 8.

Joonis 8.

4.2.4. Tööajakulu vaipseeliku valmistamisel

Vaipseeliku kangas

Lõnga pesemine ja värvimine	6 tundi
Lõnga kerimine	8 tundi
Lõnga ülekorrutamine	16 tundi
Tööproovide tegemine	8 tundi
Kanga käärimine	5 tundi
Kanga rakendamine	16 tundi
Kanga kudumine	32 tundi
Kanga vanutamine	4 tundi
Kanga viimistlemine	<u>2 tundi</u>
	97 tundi

Kõlapoogad

Lõngade värvimine	7 tundi
Lõngade ülespanemine kõladesse	2 tundi
Pookade kudumine	34 tundi
Pookade viimistlemine	<u>1 tundi</u>
	44 tundi

Pronksspiraalkaunistus

Traadi ettevalmistamine	10 tundi
Traadi spiraalideks keerutamine	8 tundi
Kaunistuse valmistamine	<u>50 tundi</u>
	68 tundi
Lõppviimistlus	<u>12 tundi</u>
Kokku	221 tundi

4.2.5. Vaipseeliku kogu materjali maksumus

Kauba nimetus	Kogus	Hind	Summa
Villane lõng	1,5 kg	220 EEK	330 EEK
Riidevärv	11 pk	14 EEK	154 EEK
Villašampoon	1 tk	15 EEK	15 EEK
Äädikas	2 tk	8 EEK	16 EEK
Sool	1 pk	5 EEK	5 EEK
Linane lõim	0,07 kg	300 EEK	21 EEK
Pronkstraat	270 g	180 EEK	48,6 EEK
Kokku			589,6 EEK

4.2.6. Rekonstruktsiooni kokkuvõte.

Rekonstruktsiooni tegemise võib pidada õnnestunuks. Kõige suuremad probleemid tekkisid villase materjaliga. Tänapäeval vabrikus tehtud villane lõng ei ole nii kvaliteetne, kui paarsada aastat tagasi käsitsi kedratud lõng. Vaipseeliku tarbeks saadud musta lõnga, värvisin ma üle. Värvimisel saavutasin nii musta värvi kui võimalik. Originaaliga võrreldes võib koopia seelikut pisut pleegitada. Kangas ise tuli lõppkokkuvõttes hõredam, kuigi kanga tihedus võrreldes originaaliga jäi samaks. See tulenes ühekordse lõnga erinevusest. Üldmuljelt tuli vaipseeliku kangas välja ilus.

Kõlapookade 0,5 mm laius oli määrav materjali valikul. Selleks oli vaja peenikest kahekordset lõnga, mida oli raske leida. Kõlapookade juures oli kasutatud kahte tooni sinist. Värvisin sinise originaalpooga keskel kasutatud tooniga, mis oli pisut heledam pooga ääres olevast potisisisest. Ühte tooni sinise kasutamise tingis lõnga vähesus. Originaaliga võrreldes osutus värvitud sinine ikkagi silmnähtavalt heledamaks.

Kõige rohkem olen rahul pronksspiraalkaunistusega, kuna see oli ka endale väljakutse, teha tööd võõra materjali ja tehnikaga. Võrgendil kasutatud hobusejõhvi hankimisel olid abiks isiklikud tutvused hobusekasvatajate juures. Kui tekstiilide valmistamisel on teatud kogemused olemas,

siis pronksspiraalkaunistustega olin põgusalt tutvunud. See osa tööst oli uus ja huvitav ning millega on plaanis ka edaspidi tegeleda.

KOKKUVÕTE

Eesti rahvarõivaste puhul ilmneb selgeid kohalikke erinevusi, mis võisid oleneda nii traditsioonidest, kui suhetest naabritega. Mõned piirkonnad olid uuendustele altimad kui teised. Lõuna-Eesti rahvarõivarühma iseloomustab eeskätt paljude arhailiste rõivaesemete ning kaunistusviiside visa säilimine kuni 19. sajandi esimese pooleni. Eriti alalhoidlik on olnud Mulgimaa.

Üheks vanaks ja lihtsamaks rõivastuse osaks on ümber puusade mähitav risküliku kujuline riidelaid – vaipseelik. Neid on Eesti aladel kasutusel olnud vähemalt II aastatuhande algusest. Vaipseelik on traditsioonidega seotud rahvakombestikus tähtsal kohal olnud, eriti pulma riietuse juures. Mulgi pruudiseelik oli madarapunast värvi, erinevate metallkaunistustega all servas. Pikkade traditsioonidega arhailine pulmarõivastus kestis Mulgimaal veel ka siis, kui rõivastus hakkas linnamoele üle minema.

Antud töö juure on oluline metallkaunistuste käsitlemine nii etnograafilise, kui arheoloogilise materjali põhjal. Kaunistused olid tehtud kas tinast - *tinulised* või pronksspiraalidest, mille rahvapärane nimetus oli *vaselised*. Pronksspiraalkaunistused on rõivastuse juures olnud Eesti aladel muinasaja lõpust keskaja alguseni laialt levinud. Haualeidudest pärit spiraalkaunistused, eriti pronksspiraalvõrgendid on meistriklass omaette. Selle töö puhul püüdsin leida sarnasusi etnograafiliste *vaseliste* ja arheoloogilistest leidudest saadud pronksspiraalkaunistuste vahel. Ühiseid jooni täheldasin tehnoloogiliste lahentuste poole pealt ja materjali kasutamisel. Etnograafiliste spiraalkaunistustega sarnaseid jooni oli mõningatel võrgenditel ning nn. aplikatsioonidel.

Praktilise töö puhul seadsin eesmärgiks originaalidele võimalikult lähedase tulemuse saamise. Tekstiilesemete osas saavutasin hea tulemuse ja pronksspiraalkaunistusega jäin antud töö juures väga rahule.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Astel E.** 1998. *Eesti vööd*. Tartu: „Ilmamaa”.
- Kaarma M., Voolmaa A.** 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: „Eesti Raamat”
- Kiudsoo M., Ratas J.** 2004. *Viljandimaa varauusaegsed peaehed*. Viljandi Muuseumi Aastaraamat.
- Kurrik H.** 1932. *Kõlavöö Eestis*. EM Ar. VII. Tartu: SA „Eesti Rahva Muuseum”
- Kurrik H.** 1934. *Tekstiiltehnilisi haruldusi E.R. Muuseumis*. Tartu: Äratrükk ERMi Ar IX-X.
- Laul S., Valk H.** 2007. *Siksälä. A community at the fronties. Iron age and medieval*. Tartu: „Greif”.
- Manninen I.**, 1927. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: ERM Ar III.
- Moora H.** 1956. *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Moora H.** 1957. *Eesti rahvarõivaste arenemise ajaloost*. – Rmt. Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 7 – 28.
- Mägi M., Ratas J.** 2003. *Eestlaste rõivastus*. – Rmt. Eesti aastal 1200. Toim. M. Mägi. Tallinn: “Agro”, lk. 205–225.
- Peets J.** 1992. *Eesti arheoloogilised tekstiilid kalmetest ja peitleidudest III–XVI saj.* Magistritöö. Tartu. Käsikiri. TÜ raamatukogus.
- Rammo R.** 2005. *pronksspiraalkaunistused rõivastel Eesti haualeidude põhjal 11-14./15. sajandil*. Peaseminaritöö. Tartu. Käsikiri. TÜ arheoloogia arhiivis.
- Tampere, H.** (toimetaja) 1941. *Vana Kannel. Eesti vanad rahvalaulud IV*. Tartu: RK „Teaduslik Kirjandus”
- Trees L., Voolmaa A.** 1957. *Lõuna-sakala e. mulgi rahvarõivad*. - Rmt. Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus
- Voolmaa A.** 1971. *Eesti rahvarõivaseelikud*. EM Ar. XXV. Tallinn: „Valgus”.
- Voolmaa A.** 1990. *Materjale rahvarõivastuse kohta Jakob Hurda rahvaluulekogudes*. ERM Ar. XXXVIII. Tallinn: „Valgus”
- Värv E.** 1998. *Riietumine ja rahvarõivad*. Rmt.: Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti entsüklopeediakirjastus, lk. 367-396.
- Väänänen V.** 1967. *Metallinpakatus*. Helsinki

KIRJALIK ARHIIVIMATERJAL

Trees L., Voolmaa A. 1953. ERM, KV 90

LÜHENDID

AI – Ajaloo Instituut

ERM – Eesti Rahva Muuseum. Tartu.

KV – korrespondentide vastused, Eesti Rahva Muuseumis. Tartu.

FOTODE AUTORID

ERM: Merylin Suve, Arp Karm

ARHEOLOOGILINE MATERJAL

AI 4133:2274:4

AI 4133:2274:5/1

AI 4133:2274:42

AI 4133:2274:63

AI 4133:2274:65

AI 4133:2274:72

AI 4133:2274:73

AI 4133:2274:75

AI 739

RECONSTRUCTION OF A PAISTU WRAP-SKIRT

by Astri Kaljus

SUMMARY

Many elements of folk costumes and their wearing traditions date back to distant past. Archaic clothing items and decorations were preserved mainly in the southern part of Estonia, especially in Mulgimaa. Paistu parish was a part of Mulgimaa. Wrap-skirts which are one of the most archaic clothing items were worn in some parts of Mulgimaa until the midsection of the 19th century.

I decided to make a reconstruction of a Paistu wrap-skirt for Estonian National Museum's (ENM) new stationary exhibition as a practical part of my final thesis. There are only two wrap-skirts in ENM textile collection - one black skirt and a red bridal skirt. In order to display such rarities it is necessary to make copies and reconstructions.

The theoretical part of the final thesis consists of four chapters. The first chapter gives an overview of women's outfit in Estonia since prehistoric ages until the midsection of the 19th century. The second chapter is about wrap-skirts. The third chapter concentrates on spiral bronze decorations, based on archeological and ethnographic data. There are only few spiral bronze decorations maintained even though it was a very common way to decorate clothes in Estonia in the 11th - 15th centuries. I found similarities between two spiral bronze decorations which descend from different periods, similar materials and techniques were used. The last chapter describes the process of making the practical part of the final thesis.

Practical part consists making textile items and spiral bronze decorations. My aim was to make a reconstruction which resembles the original as much as possible. The foundation of the reconstruction was the black wrap-skirt with tablet woven band from ENM textile collection and a bronze spiral from ENM metal collection. The difference between materials which I had to use and which were used in the 19th century when the original wrap-skirt was made, made it difficult to get the same outcome. While weaving the fabric and the band I could rely on quondam

experience. In order to make bronze spirals I had to work with materials and techniques which were unfamiliar. In conclusion I attained my object and I am satisfied with the result.

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Astri Kaljus

REKONSTRUKTSIOON PAISTU VAIPSEELIKUST

LÕPUTÖÖ

LISAD

Juhendajad: MA Ave Matsin

Riina Rammo

Viljandi 2008

LISA I

Tabel ERM-i esemetest testiili- ja metallikogus, antud töö kontekstis.

Eseme nimetus	Museaali number	Eseme kirjeldus	Legend	Dateering	Koht / Annetaja
1. Vapseelik					
1.1. Sõpu	ERM 1790	Seeliku kangas 87x250 cm kootud mustast ühekordsest villasest lõngast, 2/2 toimses tehnikas. Vanutatud. Ääri ümbritsevad kaks kõlapooka (3,24 m; 3,4 m pikad 0,5 cm laiad) Kanga keskel suured vastandvoldid.	Sellega käidud kirikus.	Korjatud 1911 a.	Halliste khk., Vana-Kariste v., Maro t., kinkija Anna Kirik.
1.2. Pulmasõpu	ERM 1797	Madarapunane, kõlapook ülemise ääre servas taimedega värvitud (264x0,7 cm). Ühekordsest jämedamast lõngast, labases koes kootud 98x240 cm. Sääl, kus nõeltega kolme kordseks kokku pandud, olla ennem kokku õmmeldud olnud. Kandmise juures oli palistus seespool. Ümbervõetult pandi sõpu otsad pahemalt poolt vaheliti. Ots, mis paremalt poolt tuli läks pahema poolsest otsast üle.	Niisuguste punaste sõpudega käidi laulatusel. Teda tarvitati ka roosi haiguse vastu. Roosihaigust põdeja võttis enesele punase sõpu ümber ja olla alati terveks saanud. Teda käidud ka siit talust külasse roosihaigetele otsimas. All veere küljes olla enne klaas või kard tilgutid olnud, need on aga ära ka(t)kenud. Punaseid sõpusid tarvitatud ainult laulatuse jaoks, mustad olla iga päev tarvitusel olnud. (NB. Seda sõput kandes olla noorikul laulatusele minnes pikk valge riie üle pää olnud.)	Korjatud 1911 a. Umbes 200 a. vana.	Halliste khk., Uue-Kariste v., Iasiko (Piiga) t., kinkija Iasiko talu peremees.
2. Kõlapook					
2.1. Pook	ERM 1800	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: potisiinine, madarapunane, kollane, roheline. Lõimeks kahekordne villane lõng, kude kahekordne linane. Mõõdud: pikkus 3,27 m; laius 0,6-0,7 cm.		Korjatud 1911. a.	Halliste khk., Vana-Kariste v., Maro t. Kinkija Anna Kirik.

2.2. Pook	ERM 1801	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: sinine, punane, roheline, kollane, valge. Lõimeks kahekordne villane lõng, kude kahekordne linane. Mõõdud: pikkus 3,74 m + 25 cm narmad; laius 0,6 cm.		Korjatud 1911. a.	Halliste khk., Vana-Kariste v., Maro t. Kinkija Anna Kirik.
2.3. Pook	ERM 1802	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: sinine, kollane, tumepunane, roheline, valge. Lõimeks kahekordne villane lõng, kude kahekordne linane. Mõõdud: 3,73 m + narmad 21 cm; laius 0,6 cm.	„Pookisid aeti vammustele ja sõudele alla j.n.e.”	Korjatud 1911. a.	Halliste khk., Vana-Kariste v., Maro t.
2.4. Pook	ERM 1760	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: lilla, punane ja roheline. Lõimeks kahekordne villane lõng, kude kahekordne linane.		Korjatud 1911. a.	Kinkija Jaan Kolist.
2.5 Pook	ERM 1734	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimeks kahekordne villane hele- ja tumepunane lõng, kude kahekordne linane lõim.	Kanti kõrdi all.	Korjatud 1911. a.	Halliste khk. Abja v., Lankea t. Kinkis Ann Sild.
2.6. Kõlapook	ERM 2078	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: sinine, punane, roheline, kollane, valge. Lõim kahekordne villane, kude kahekordne linane. Mõõdud: 3,43 m + 11 cm mähitud narmad, laius 0,6 cm.	Tarvitati aluse alla õblemiseks. Tehtud Halliste khk., Tõõtsi mõisas. See pook on sõuepook (sõpu).	Korjatud 1911. a Umbes 300 a. vana	Saadud Suure-Jaani khk., Enge mõisast, kinkija Pr. Kurik.
2.7. Puuk	ERM 3426	Kootud seitsme kõlaga. Lõim punane ja lilla kahekordne villane lõng, kude kahekordne linane.	Aeti undruku ääre alla.	Korjatud 1911a. 20 a. vana	Kingitud Savi talust Helmest. Kinkija Mari Hisson.
2.8. Puuk	ERM 7635	Kõladega koetud Kootud nelja kõlaga lõimelõngaks kahekordne punane, lilla ja tumepunane villane lõng, koeks kahekordne linane. 0,5 cm lai.	Kõrdi (undruku) veere alla õblemiseks.	Korjatud 1911. a.	Karksi khk., Polli v., Murassu t. Kinkija Mai Kõeva.

2.9. Pook	ERM 4158	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: potisiinine, punane, roheline, kollane ja valge. Lõimeks kahekordne villane kude kahekordne linane. Mõõdud: pikkus. 2,43 m + 22 cm mähitud narmad, laius 0,65 cm.	Aeti praeguse paela asemel seelikute alla. „Kõladega kootud, taime- ja puuvärvidega värvitud.” Pook, pooga, poogad.	1912. a. Tegi selle kinkija 70 a. tagasi.	Kinkis Mai Panal, Kirepi v., Laane t.
2.10. Kõrdi pook	ERM A172:6	Kootud kaheksa kõlaga. Lõimelõngade värvid: sinine, roheline, punane, kollane. Lõim kahekordne villane lõng, kude kahekordne linane. Mõõdud: pikkus 3,18 m + 18 cm mähitud narmad, laius 0,5-0,6 cm.	Tarvitatud undruku ääre ilustuseks.	Vanus olla 80-85 a.	Saadud Kõpu khk., S.-Kõpu v., Tassa talust.
3. Vaselised					.
3.1. Vaselised	ERM A 292:307	Vaselised, arvatavasti sõba äärest, peenest pronkstraadist keerutatud ilustused; 30 cm pikkune ja 3 cm laiune tükk, paiguti katkine. 0,5 cm-l on -15 keerdu, spiraalide sees hobuse jõhv ja 2x linane.			Päritolu teadmata.
3.2. Särgi rinnaesise ilustus	ERM 18490	8,5 cm pikk, 3,2 cm lai; 0,5 cm-l ligikaudu 13 keerdu; spiraali sees hobusejõhv ja 2x linane. Spiraalid ebäühtlased, pikemad spiraalid 0,6-0,7 cm pikad – 13-16 keerdu. Väiksed spiraalid 3-5 keerdu, kaardus spiraalid 15-23 keerdu.	Hallistes kanti sarnaseid „spiraalisid” särgi rinnaesise ilustuseks kaela all. Pronkstraadist keerutatud riidespiraal (?).	Asja vanus omandamisel 50 a. Muuseumi sse toodud 1917. a.	Halliste khk., Tarvastu, Vooru v., Mihkli (t), kinkija G. Lipp.
3.3 Vaselised	ERM A 509: 7009	Kustutatud.	Eelmistest erinev muster, linase lõngaga spiraalid koos.		Maaleid. Lähemad andmed puuduvad.
3.4. Vaselised	ERM 7739	Kustutatud.	Vaseline üle 100 a. vana. „Oli sõukesel all.”	1911. a.	Tarvastu.
3.5 Vaselise	ERM 9231	Kustutatud.	Sõukese alune.	1912. a.	Korjatud Holstre v.

4. Pealõng					
4.1. Pealõng	ERM 9215	Pealõng koosneb kirivöö tehnikas paelast (24 cm) ja suurest villastest lõngadest tutist (~28 cm pikk), mille vahel on traadist spiraalid (12 tk.). 4 neist on punasest vasest, ülejäänud pronksist.		1912. a. kojatud.	Holstre vallast.
4.2. Pää lõng	ERM A 156:10	Alles ainult tutt punastest, mustadest ja rohelistest lõngadest. 40 cm pikk.		Korjatud 1921. a.	Saadud Viljandi khk., Tānassilma vallast.
4.3 Pää lõng	ERM A 152:14	Pealõng vöömoodi kootud, tutt ära kulunud värvilistest lõngadest, säilivus halb.	Koetud 100 a. vanuse järele. Pää lõnga kantud laulatuse ja lauakäimise ajal ja rikkamate poolt. Vaesematel olnud ainult pää lõngake ümber pää.	1952. a. vanus siis, 1a.	Kinkis Liisa Nurmis. Tarvastu khk., Palu t.
5. Meeste kaltsa sääre puudikud	ERM A 152:8	Paar, 2 1/2x100 cm, segane sinine kiri, läbipõimit punaste ja kollaste joontega. Ääred loomata. Otsanarmad kulunud, ainult ühes otsas paremini säilinud, 3-s palmikus, mis ümber mässitud vasktraadist spiraalidega ja on lõppenud vist tuttidega.	Puudikud seotud kaltsa ümber, et kaltsad nagu kotid alla langeksid.	1921. a. 60 a. vanad.	Kinkis K.Utso Tarvastu khk., v., Kuusiku t.
6. Tinulised					
6.1. Tinulised	ERM A292: 305	Rihmanaastud, 17 tk., tinast valatud, 1,6x1,3 cm. Pealmine külg ilustatud 0,1 cm pikkuste pulgakestega ja reljeefsete joontega, pahemal poolel 4 sanga.			Päritolu teadmata.
6.2. Tinulised	ERM A292: 306	Rihmanaastud, 27 tk., tinast valatud, 1,8x1,4 cm. Eelmiste sarnased, kuid erinevalt kirjatud pealisküljega.			Päritolu teadmata.
6.3. Tinulised	ERM 4243	11 tinulist, linase nõõri otsas.	Sõuksede (undrukute) küljes kantavad kõlad.	Korjatud 1911 a U. 100 a. vanad	Vana-Tānassilmast, Nurmsaare talust. Kinkija A. Rebane.

LISA II

Fotod

Foto 1. Vaipseelik ERM 1790

Foto 2. Vaipseeliku ERM 1790 detail voltidest

Foto 3. Vaipseeliku ERM 1790 detail kõlapoogast

Foto 4. Vaipseeliku ERM 1790 detail kõlapoogast

Foto 5. Vaipseelik ERM 1797

Foto 6. Vaipseeliku ERM 1797 detail kõlapoogast

Foto 7. Pealõng ERM 9215

Foto 8. Kõlakudumine

Foto 9. Vaselised ERM 18490

Foto 10. Vaselised ERM A 292:307

Foto 11. Tinulised ERM 4243

Foto 12. Tinulised ERM A 292:306

Foto 13. Hobusejõhv

Foto 14. Pronksspiraaltorud

Foto.15. Lõigatud pronksspiraaltorud

Foto 16. Pronksspiraalkaunistuse tegemine.

Foto 17. Pronksspiraaltorud AI 4133:2274:75

Foto 18. Pronksspiraalvõrgend AI 4133:2274:5/1

Foto 19. Pronksspiraalplikatsioon AI 4133:2274:63

Foto 20. Pronksspiraalplikatsioon AI 4133:2274:42

Foto 21. Rekonstruktsioon Paistu vaipseelikust

Foto 22. Rekonstruktsioon Paistu vaipseelikust detail

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

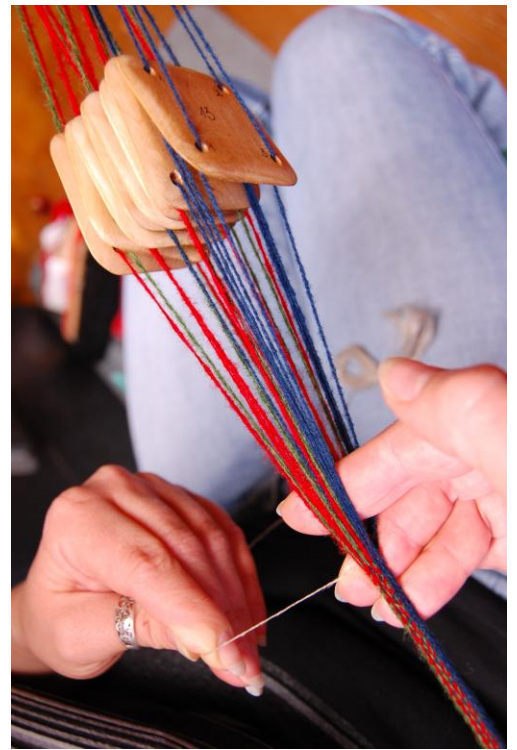
Foto 5

Foto 6

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Foto 10

Foto 11

Foto 12

Foto 13

Foto 14

Foto 15

Foto 16

Foto 17

Foto 18

Foto 19

Foto 20

Foto 21

Foto 22

LISA III

Tööproovid

1. Vaipseeliku kanga tööproov suga 62/2
2. Vaipseeliku kanga tööproov suga 57/2
3. Vaipseeliku kanga näidis
4. Vaselise tööproov
5. Kõlapookade tööproovid ja materjali näidised